

A DÉVAVÁNYAI KÖZGYŰJTEMÉNY LÉTREJÖTTE

Írta: dr. Bereczki Imre

Családi adottságok

Mint minden szántóvető ember gyereke, Én is kivettem részemet óvodás koromban a családi munkából: lóörzés, tengerifosztás, vízholdás. Az édesanyámtól varrást tanuló eladó lányoktól sok nótát hallottam, némelyiket – éppúgy, mint az akkor divatos katonanótákat – meg is tanultam. A hozzánk beszállásolt “polyák” katonakéből is.

Házunk születésem előtt fél évvel – 1911-ben – épült. Az ágyak kétoldalt állottak a “ház”-ban. 1 Előttük kétoldalt tölgyfa karszékek, a kemence mellett a padka előtt gyalogszékek. Itt van belőlük pár a raktárban. Az ablakokon vaspálca. A tölgyfa székeket dédszüleimtől örököltük. A ház balsarkában volt az evőasztal, kétoldalt fenyőfalócéval. Négy díszes eperfaszék elöl az ablaknál.

Nem tudom, hogy a szövésfonás eszközeit nagyapám, II. Bereczki Imre készítette-e, csak azt, hogy a díszes eperfaszékeket igen, Szépanyám I. Bereczki Imréné Séllei Zsuzsanna ládája és karszékje a “kisház”-ban állott. Hat tárgyába díszes kalligrafikus betűkkel belepingálta a készítő fazekas szépanyám nevét és az évszámot: Séllei Zsuzsanna 1880.

Óvodába nem szerettem járni a verekedős gyerekek miatt. Estéként összejöttek a szomszédok, közel lakó rokonok tanyázni, virrasztani. Három éves lehettem, mikor megijedtem a katolikus temetésen látott fekete lobogóra festett emberkoponyától. A nép babonás volt. Ezt az egyház is ápolta. Az ötödik osztályos olvasókönyvben kép volt a szegedi boszorkányszigetről, vers a kísértetről, kép és vers a hazajáró lélekről – Gyulai: Éji látogatás. Első elemista koromban kívülről tudtam, “Toldi Miklós első párviadalá”-t, de féltem is tőle, mert hisz Toldi levágja az emberek fejét. ²

Idősebb testvéreim példájára szerettem volna jutalomkönyvet kapni a vizsgán, de ehhez előbb az élet segített. Egy énekes koldus megajándékozott “A világhírű Hamlet dán királyfi élete, kalandjai és halála” című füzetkével. ³

Elemista koromban jószágot öríztem, s z ü r ü – n dolgoztam, lyukkaparó voltam a rostálásnál, ugarolás alkalmával lovat hajtottam, állati terméket hordtam haza a tanyáról. Az idősebbektől hallottam a *Farkas Julcsa, Csáki Vilma meg az Angoldi Borbála nótáját*. Édesapám téli estéként hozott a kasszinóból *Jókai meg Verne regényeket*. Hétköznap felolvasott belőle.

Tizenegy éves koromban földet béreltünk a magyar katolikus vallásalap ritkaborzi birtokán. Ugyanakkor beíratk a gimnáziumba Kisújszálláson. A mindennapos bejáró vonatozás nem jelentett különösebb megterhelést. A tananyag középpontjában a klasszikus görög-római világ állott. Ez meglehetősen megritkította a tanulók sorait. Nyolcvannégyen mentünk neki a gimnáziumnak, tizenegyen maradtunk belőle érettségire. Ekkor kezdtem érdeklődni az öregemberek elbeszélései iránt. Édesapám tiltott ezektől. – Gyerekek nem való volt – szerinte – hallgatni a felnőttek beszédét. Érettségi után a debreceni egyetem bölcsészeti karára iratkoztam be. Az egyetem a református kollégium épületében volt. Mindjárt az első napokban meglepve tapasztaltam, hogy Debrecenben múzeum is van. Még az egyetemi beiratkozás előtt beiratkoztam a múzeum épületében lévő közművelődési könyvtárba. Az egyetem erősen magánviselte a református papi szellemet. Felháborodtam azon, hogy beiratkozás alkalmával 12 P-t, egy mázsa búza árát fizettem be könyvtárhasználati díj címén az egyetem pénztárába, és a kollégiumban levő könyvtárba be se tettem a lábam. A közművelődési könyvtár díj nélkül kölcsönzött, az olvasótermébe bármikor mehettünk. Az egyetemi filozófia órára olyan sötét folyosón kellett átmenni, hogy egy

lépésre se láttunk. A filozófia professzor külsejében a *m á g y i k á s Hatvanit* utánozta. Olyan tömeg volt óráján, hogy egy szavát se lehetett hallani. A hallgatók jó része az olajos padlóra tett újságpapíron ült.

Bezzeg más volt a múzeum. Vasárnap délelőttönként az ingyenes nyitásokat látogattam. Harmadéves koromban *Ecsedi István* múzeumigazgatónak a jószág teletetésére vonatkozó adatokat gyűjtöttem. *Sőregi János* múzeumőrnek a környékünkön talált leleteket szolgáltatam be. A múzeum évkönyvével ho-norálta. Elolvastam végig. Nagyon érdekelt. Nyári szünetében Ványán a községháza denevérjárta padlásán az oda felhordott irattári anyagból válogattam ki a történelmi értékűeket. A bennük talált adatokra rákérdeztem a nagyapámmal egyidős öregektől. /Most már nem tilthatta meg Édesapám./ A Dévaványai Hírlap c. helyi sajtótermék számára néhány helytörténeti anekdotát és ilyen vonatkozású verset adtam.

Kivonatokat készítettem Szügyi Dániel ref. Lelkész egyháztörténeti kézirataiból. Rövidítve lemásoltam Frenyó Pál volt ványai orvosnak a környéken szerzett régészeti tapasztalatairól készült összefoglalását. *Fettich Nándor* vezetésével ásatást végeztünk Köleshalmon. A jegyzőkönyvet és térképet lemásoltam. Néha Én vezettem. 1938-ban tíz kubikos önkéntes felajánlásával próbaásatást végeztem a Barcei halomtól délre, kb. 300 m-re. 100-120 cm mélyről palaszürke szarmata cserepek jöttek elő.

Nyáron vasárnap "a természet templomá"-t jártam. Felfedeztem a sártói Kova halom meg a

R i h e l i - g á t nagy neolitikus telepét, a póhalmi telket, Simasziget "mecset"-jét ki is ásták a ványai cserkészek. Az ecsegi Templomzugon ámulva tapasztaltam a friss településnyomokat. Ellenőriztem a református templomból Kéthalomig vezető alagút mondáját. Valótlannak találtam. Sok anekdotát jegyeztem fel gyorsírással *Dékány Benedekről, Ványa Toldi Miklósáról*, meg

a szintén *nagyerejű öccséről, Imréről, Gyányi Sándorról a vakmerő betyárról, a ködbe vesző Szarka vitézről*, akiről nem tudta adatközlőm, hogy Gedeon volt-e a keresztneve, vagy más.

A lelőhelyeket néhány szerény lelet képviselte. Nem írtam fel, hogy melyik honnan való, úgy is tudtam.

1939. februárjában a fővárosba kerültem "átképző tanfolyam"-ra Ennek célja a fiatal értelmiségiek gyakorlati pályára való irányítása volt, de a külső események egészen mást hoztak. Egy hónappal a fővárosba kerülésem után összehozott Györffy Lajos túrkevei főjegyző *Györffy István néprajzprofesszorral*. Az meghívott a "Táj- és Népkutató Intézet" esti összejeveteleire. Éltem a meghívással. *Itt ismerkedtem meg Vargha László tanársegéddel, a két Kovács testvérrel: Lászlóval és Péterrel, Gunda Bélával, Ortutay Gyulával, Majlát Jolánnal, Molnár Balázssal, Vargyas Lajossal, Kovács Mártonnal, Fehér Gyulával és más fiatalal.*

Nyárra a nagykunsági kutató táborba osztottak be. Derzstomajon folklór-gyűjtés mellett kikerestem a tomaji kolostor apsisát. Rövid dunántúli és Duna-Tisza-közi tanárkodás után ismét lehetőség nyílt, hogy mint a budapesti Lónyay utcai református gimnázium tanára az elhunyt Györffy István barátja és tanszékében utóda, *Viski Károly mellett, mint intézeti könyvtáros* dolgozhassam. *1942. nyarán az erdélyi Bogdándon és Magyar-nemegyén* szellemi néprajzot gyűjtöttem.

Még Györffy István ajánlotta, hogy tegyem le a néprajzi szigorlatot. Ezt most Viski mellett akartam megvalósítani. Témául az Óberettyó-menti legelők pásztorainak életét választottam. Elsősorban Ecsegét, Túrkeve gazdag levéltárára és pásztorvilágára támaszkodva. Györffy Lajos sokat segített az indulásnál. Mivel iskolában is tanítottam, csak a vakációt fordíthattam a kutatásra. De 1943., s még inkább 1944. nyara sok szabad időt adott. 1944. március végén, mint katona az őrszobán örömmel tapasztaltam a vendek és

gazemberség! –

Nemek és velem együtt dolgozó feleségemnek előszedték az emberek féltve őrzött szötteseit, hímzéseiket, kisbundákat, pásztorfaragásokat. A *Badár testvérek* raktárának a javát áhozta Mezőtúrról. A Magyar Filmhíradó felvételt készített a kiállításról, amihez a zenei részt az általam felderített hangszereken ványai táncdallamokat játszó zenészeim szolgáltatták. A ványai tanács is támogatta a kiszállott stábot. /!?!/ A kiállítás lebontása után házunk déli végének három szobáját a gyűjtemény elhelyezésére fordítottam. Itt került bemutatásra 1958-ban a népi hangszerkiállítás. A tárgyakért csak itt tudtam felelősséget vállalni, hiszen jó részét kölcsönkértem.

Már az 1956-os zavaros események előtt megkezdték határunkban a szikjavítást "digózó bányák"-ból. 1957-ben tapasztaltam a bánya szélére kitett leletekből, hogy mennyi értékes helytörténeti adat pusztul el e munka során. Jelenttem a helyzetet több intézménynek, de feleletre se méltattak. 1957. végén térképvázlatot készítettem határunk egyik lelőhelyéről, a Kova-halom környékéről, megállapítva az első mélyszántással napfényre került kunyhónyomokat. Beküldtem a Nemzeti Múzeumnak. Innen se kaptam feleletet.

Elhatároztam, hogy saját erőmre utalva mentem a menthetőt. Az elpusztult faluhelyeken kijelölt bányák példája is erre ösztönzött. Kérsziget, Simasziget, Ecseg. Egy-egy terítő brigádban hét földgyalu dolgozott, s volt úgy, hogy négy 21-28 földgyalut lehetetlen volt egyszerre figyelemmel kísérni. A nemrég történt első mélyszántás megmutatta, hogy hol lehet komoly anyagra számítani. Kerékpárom csomagtartójára zsákokat kötve, a vázra ásót- lapátot, táskámba fényképezőgépet, naplófüzetet tettem, így jártam brigádról brigádra. Az előbb említett faluhelyeken történt bányanyitásnál csak a munka befejezése után tudtam ott lenni. Csak egy ismeretlen nevű, s kápolnáját már 1956-ban bemért falu temetőjének feltárásánál voltam ott a Katalaszegi-halmon. Kisebb magyar település jött elő a csudaballai Remetezugon, a sártói Szarka-halmon,

Kis-Gabonásban, Egyházalmán, Nádösvényben.

Kiszállásomról gyorsírásos naplót vezettem, a bányákról és környékükről térképvázlatot készítettem, bemértem a bánya falában mutatkozó gödröket, a leleteket papírzacskóba csomagoltam, ráírtam a lelőhely nevét és a találás pontos dátumát, majd a zacskót zsákba téve hazaszállítottam. Tíz évig tartott ez a munka. 1.200 munkaórát fordítottam rá, 5.000 km-t tettem meg kerékpárral. Mivel a brigádban dolgozó ványaiak jelentették a leleteket, bárhol dolgoztak is, időmtől függően kiszálltam mindazon helyekre, ahonnan leletet jelentettek: A *gyomai, endrödi, körösladányi, szeghalmi, füzesgyarmati, vésztői, okányi, körösnagyharsányi* határban nyitott bányákhoz, illetve lelőhelyekre. Az eredményt jelentettem a Nemzeti-, s később a Mezőgazdasági Múzeumnak. Az utóbbtól megbízásom volt a nagybirtok tárgyi emlékeinek mentésére. Sajnos az 1960-as években, amikor a megbízást kaptam, ezekből vajmi keveset lehetett találni, s a mentés tekintetében nem vehettem fel a versenyt a gépko-csival és sok pénzzel száguldó vigécekkel.

A dallamok gyűjtése tekintetében sokat jelentett, hogy a hatvanas évek közepén, az Állami Népi Együttes anyagi segítségére is támaszkodva, sikerült vennem egy Kalypso típusú magnetofont. Jámbor István gyulai származású dévaványai párttitkár javaslatára a dévaványai tanács beállított évi 1.000,- Ft-ot a gyűjtemény támogatására. Ezt 1970-ig folyósították.

1970-ben az MTA Régészeti Intézetének egy munkatársa azzal a kívánsággal keresett meg, hogy átnézhesse leleteimet a nevezett intézet által készítendő járasi régészeti topográfia számára. E munka tartama alatt az illető helyiségekbe ne tegyük be a lábunkat se Én, se a Feleségem. Igazán megérdemlem ennyi fáradságért, hogy nevemet a topográfia kötetben kinyomtatva lássam. Nem fogadtam el. Majd meg az illető intézet két főmunkatársa állított be egy fényképezéssel, hogy lefényképezzék leleteimet, s közöljem a rájuk vonatkozó

lelőkörülményeket. Tiszteletdíjról itt se volt szó. Ennek ellenére hat órán át hordtuk nekik feleséggel a leleteket tartalmazó dobozokat, s a leletekről rajzokat készíthettek.

Mivel a topográfia ügyében újabb meg újabb megkeresés érkezett hozzám, jelentettem a helyzetet *Köpeczi Bélának, az MTA főtitkárának*. Pontosan ismertetve a leletmentésnél kifejtett fáradozásomat, s az eredményt. Úgy intézkedett, hogy a leletek átnézése alkalmával ugyanolyan díjazást kapjunk, mint a leletek korának meghatározásával megbízott intézeti munkatársak. E megállapodás alapján a szeghalmi járás területéről való leleteim nagyobb részét átnéztük, s korát meghatároztuk. Az év vége miatt nem volt rá több idő. A leletmentés eredményeinek hatására a megye utasítást kapott az Akadémiától, hogy próbáljon közbenjárni a ványai tanácsnál gyűjteményem közgyűjteménnyé tétele érdekében.

Ennek eredményeként *Dér László megyei múzeumigazgató* egy munkatársával kiszállott Dévaványára, s tárgyalta a tanácselnökkel. A tárgyalás után közölték velem, hogy a Községi Tanács hajlandó a gyűjteményt megvásárolni, de annak gondozásáért tiszteletdíjat nem kapok se Én, se a Feleségem, aki mint takarítónő és gépíró nő dolgozott volna mellettem. A nevettségesen csekély /20.000,- Ft./ vételárat öt évi részletben fizették volna ki. /Ugyanakkor egy Svédországba kivitt, Körös kultúrából származó edényért 80.000,- Ft-ot fizetett a vevő./ Tudták, hogy az ajánlatot nem fogadom, nem fogadhatom el. Szerény nyugdíjamhoz néprajzi pályázatokból igyekeztem némi kiegészítést szerezni. Ezek témája a népi állattartás, népnyelv, társadalomtörténet, vidékünk jeles néprajzosainak munkamódszere és néphez való viszonya /Győrffy István, Szücs Sándor/, a leletmentésnél feltárt telepek és temetők tanúsága volt. A pályázatokat feleségem betegágya mellett készítettem, aki 1978. elején izületi fájdalokkal és cukorbetegséggel hat hétig feküdt a gyu-

lai kórház idegosztályán. Hazatérve sokáig járásképtelen volt. Mikor annyira felépült, hogy a legszükségesebb háztartási munkát el tudta végezni, akkor is sokat kellett feküdnie. Szerencsére ekkor már félreállították azt a községi tanácselnököt, aki semmibe vette a megyei tanácsnak a községtörténet megírására tett javaslatát. Némileg enyhült a ránk nehezedő nyomás.

1984. február 4-én feleségemet agyvérzés érte. Teljesen magatehetetlen lett. Rövid kórházi kezelés után rám nehezedett a betegápolás, háztartás minden gondja. Emellett pályázatot is készítettem, s végeztem az új iskola építésénél felmerülő régészeti feladatokat. 1985. május 23-án feleségem a következő szóbeli végrendeletet tette: "Csak annyi a kívánságom, hogy ez a kis múzeum maradjon együtt. Legyen Bereczki Imre Múzeum. Kerítsék körül." Utána elénekelt a "Szózat" első és második versszakát.

Kívánságát előadtam az új tanácselnöknek, aki részvétellel volt irántunk nehéz sorsunkban. Majd mikor feleségem 1985. december 7-én elhunyt, levélben tudattam a múzeumra vonatkozó kívánságát *Köpeczi Béla művelődési miniszterrel és Szabó Ferenc megyei múzeumigazgatóval*. Mindketten ismerték a községi tanácsnak irántunk és a gyűjtemény iránt tanúsított embertelen, s antikulturális bánásmódját. Még karácson előtt közölték, hogy az ügy rendezése folyamatban van.

A hagyatéki eljárás folyamán előadtam, hogy a házingatlan fele része a neven van, másik fele a feleségemé. Az utóbbiról lemondok a magyar állam javára azzal, hogy itt múzeum létesüljön. 1946. kora tavaszán én mentettem meg a Magyar Nemzeti Múzeum alapítójának, a Széchenyi családnak nagycenki kastélyából a levéltár maradványát, s erről hivatalos igazolásom van a *Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségétől*. /233-1947.sz./ Beszámoltam róla a feleségemnek is rögtön.

A Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályától 1986. április 21-én

Selmeczi László osztályvezető értesített, hogy a Minisztérium megbízta *Szabó Ferenc Békés megyei múzeumigazgatót*, hogy keressük az "igen értékes gyűjteménnyel kapcsolatos problémák megoldásának a megvalósítását." Ennek megfelelően 1986. április 30-án *Szabó Ferenc Grin Igor múzeum igazgatóhelyettes*szel kiszállott Dévaványára, s a Nagyközségi Tanáccsal megálapodást kötöttünk, mely szerint a tanács a Kulturális Alap támogatása elnyerésének függvényében megvásárolja a "nemzeti érdekű helytörténeti, néprajzi és régészeti gyűjteményt" és biztosítja annak gondozását a közgyűjteményekre érvényes előírások szerint.

Ez év június 4-én a szarvasi földhivatal értesített, hogy a feleségem nevében levő fél házingatlan tulajdonjogát felajánlás címén a magyar államra, s kezelői jogát a Dévaványai Nagyközségi Tanács javára bejegyezte. 1987. február 9-én létrejött az adásvételi szerződés *Szabó Ferenc és Grin Igor* tanúk előtt, mely szerint a gyűjtemény jelenlegi helyén marad. A Nagyközségi Tanács gondoskodik a házingatlannak a műszaki szakvéleményben foglaltak szerinti felújításáról, illetve közgyűjtemény jellegű használatot biztosító átalakításáról. A megvásárlást követően a vevő folyamatosan gondoskodik annak további rendezéséről, közművelődési, tudományos hasznosításáról. E feladatok elvégzésével az eladót bizza meg mindaddig, míg e munkák végzésére egészségi állapota képessé teszi.

A közgyűjteményre vonatkozó előírások megtartásának ellenőrzését, a közgyűjteményben végzendő szakmai feladatok kijelölését a fenntartó egyetértésével a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága végzi.

1987.

Dr. Bereczki Imre